

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΗΣ ΜΑΣ ΠΟΛΗΣ

διηγήματα

φωτογραφία στο εξώφυλλο

ΒΟΥΛΑ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Για τή φωτογραφία τοῦ εξώφυλλου εὐχαριστοῦμε θερμὰ
τὸ Φωτογραφικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Μουσείου Μπενάκη

© Αἰκατερίνη καὶ Ἀγγελίνα Χατζῆ

© γι' αὐτὴ τὴν ἔκδοση Τὸ Ροδακιὸ 1999

ISBN 960-7360-49-4

Τὸ Ροδακιὸ

Ο ΣΙΟΥΛΑΣ Ο ΤΑΜΠΑΚΟΣ

Γαλαζοπράσινη και βαθιά, δίπλα στη μικρή πόλη, απλώνεται ἡ λίμνη. Μέσα στα νερά της καθρεφτίζει τὰ ψηλά του τὰ τείχια τὸ παλιό, μεσαιωνικό και — θέλουν νὰ λέν — ἀκόμα παλιότερο κάστρο της.

Πίσω ἀπ' τὴν ἀνατολική πλευρά τοῦ κάστρου, στὴν ἄκρη-ἄκρη τῆς λίμνης, πάνω στὴν ὄχτη της, βρισκόταν ὁ μαχαλᾶς τῶν ταμπάκιων. Ἔτσι τὰ λέγανε τὰ βυρσοδεψεῖα. Καὶ ταμπάκους λέγανε τοὺς βυρσοδέψες — ταμπάκηδες ποὺ τοὺς λένε στίς Σέρρες, στὸ Βόλο, θαρρῶ και στὴ Σύρα.

Σ' ὄλο τὸ μάκρος τοῦ μαχαλᾶ, μέσα στὸ νερὸ τῆς λίμνης, ἀραδιαζόντανε τὰ τομάρια, τεζαρισμένα καλά σὲ ξύλινα τελάρα και τὰ παῖρναν ὕστερα, ἅμα μουλιάζαν, και τ' ἀργάζανε μέσα στ' ἀργαστήρια — στα ταμπάκια.

Ὅλα θὰ ἔτανε καμιὰ δεκαπενταριά-εἴκοσι αὐτὰ τ' ἀργαστήρια, λιθόκτιστα, δίπατα ὅλα, μὲ θολωτὲς μεγάλες πόρτες, στὴ σειρά κι ἀκουμπισμένα στα τείχια τοῦ κάστρου. Τὸ κάτω πάτωμα εἶχε τὰ παράθυρα μικρά, σὰν πολεμιστρες. Εἶταν ὄλο ἓνα μεγάλο χαγιάτι πλακόστρωτο, μὲ κάτι ξύλινες σκάφες ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ. Μέσα σ' αὐτὰ τὰ χαγιάτια, κάνε ξυπόλυτοι κάνε μὲ κάτι μεγάλα ποδήματα και ξεβράκωτοι — δηλαδή μονάχα μὲ τὸ βρακί τους — δουλεύαν οἱ ταμπάκοι τὰ δέρματα. Τ' ἀπάνω πάτωμα πρόβαλλε στὸ δρόμο κάπου μισὸ μέτρο παραέξω ἀπ' τὸ κάτω κ' εἶχε τὰ παράθυρα μεγάλα — εἶδος βενετσιάνικα. Εἶτανε

τὸ κατοικιὸ τοὺς ἐκεῖ κι ἀνεβαῖναν ἀπὸ μιὰ μικρὴ ξύλινη σκάλα μέσ' ἀπ' τ' ἀργαστήρια. Ὁ τόπος ὅλος τριγύρω βρωμοκόπαγε τὴν ξινὴ δριμύλα τοῦ τομαριοῦ.

Οἱ ταμπάκοι παινεύονταν πὼς εἴταν ἀπὸ τοὺς παλιότερους κατοίκους αὐτῆς τῆς πόλης καὶ πὼς εἴταν ὅλοι τοὺς ἀρχόντοι («καστρινοί»), πού τοὺς πέταξαν οἱ Τοῦρκοι ἀπ' τὸ κάστρο ὕστερα ἀπ' τὴν ἐπανάσταση τοῦ Σκυλόσοφου, στὰ 1612. Καὶ στ' ἀλήθεια, μιλούσανε τὸ ἰδίωμα τῆς πόλης καθαρότερα ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ τὸ κρατοῦσαν ἀμόλευτο στὸ λεξιλόγιο καὶ στὴ φωνητικὴ του.

Τὰ νταραβέρια τοὺς ὥστόσο μὲ τὴν πόλη εἴτανε πολὺ λιγοστά. Σχεδὸν ποτὲ δὲν ἀνεβαῖναν («ἀπάνω») ἂν δὲν εἴχανε κάποια δουλειά. Καταφρονούσανε τοὺς καινούργιους κατοίκους τῆς καὶ μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ πὼς μῆτε τοὺς ἤξεραν τοὺς μαχαλάδες πού φκιάσαν οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες. Ἔμεναν ἐκεῖ, πίσω ἀπὸ τὸ κάστρο, ἕνας κόσμος ξεχωριστὸς καὶ κλεισμένος. Τελειωμένος.

Λίγο παραπάνω ἀπ' τὰ δικά τους τ' ἀργαστήρια εἴτανε τὰ ξυλάδικα. Μετσοβίτες καὶ Ζαγορίσιοι — ἀπ' τὰ Βλαχοζάγορα — δουλεῦαν ἐκεῖ. Οἱ ταμπάκοι δὲν εἴχανε κανένα νταραβέρι μαζί τους. Δυὸ δρόμους παραπάνω, οἱ βαρελάδες — Μετσοβίτες καὶ Βλάχοι κι αὐτοί, Βωβουσιῶτες καὶ Ντομπρινοβίτες — κοπανούσανε χρόνια ἐκεῖ πέρα, πάνω στὰ ρόμπολα καὶ τίς ὀξυές, μὲ τὰ ξύλινα σφυριά τους, τὸν ἴδιο μόχτο. Οἱ ταμπάκοι τοὺς ξέρανε, τοὺς καλημερίζαν, διαφορὲς δὲν εἴχαν μαζί τους καὶ πάρε δῶσε δὲν εἴχαν. Εἴταν, βλέπεις, «ντατσκαναραῖοι», ἤγουν χωριάτες. Λίγο παρακάτω, δίπλα στ' ἀργαστήρια τοὺς εἴταν ἡ Σκάλα. Τὰ μεγάλα καΐκια τῆς λίμνης, σκαφιδωτὰ κι ἀργοκίνητα, ξεφορτῶναν ἐκεῖ, ἀπ' τὰ χωριὰ πού βρισκόνταν ἀγνάντια, καυσόξυλα, σφαχτά, τυριά, βουτύρατα καὶ τὰ τέτοια. Οἱ

ταμπάκοι ψωνίζαν ἅμα χρειάζοντανε κάτι μὰ καὶ κεῖ δὲν εἴχανε πολλὰ νταραβέρια — τί νταραβέρια μὲ τοὺς χωριάτες; Τὸ βράδυ πηγαίνανε σὲ δικά τους κρασοπουλειὰ ὅπου δὲν πατοῦσαν χωριάτες — μονάχα καϊκτοῆδες ἀπὸ τὸ μικρὸ νησί τῆς λίμνης μπαίνανε καμιὰ φορὰ καὶ πίνανε λίγο μαζί τους, πρὶν γυρίσουν στὸ νησί τους τὸ βράδυ. Μ' αὐτοὺς τοὺς ἔνωσε τὸ πάθος τοῦ κυνηγιοῦ — γι' αὐτὸ τοὺς δίναν τὸ ἐλεύτερο νὰ κάτσουνε δίπλα τους.

Σ' αὐτὰ τὰ κρασοπουλειὰ τὰ δικά τους, τὰ τραπέζια εἴτανε χαμηλὰ κ' εἴχανε στὴ μέση μιὰ τρύπα γιὰ νὰ μπαίνει τὸ χειμῶνα τὸ μαγκάλι. Καθόντανε γύρω-γύρω, σὲ σκαμνιά πού 'τανε κι αὐτὰ χαμηλὰ καὶ τὸ κρασί πρὶν τὸ πιοῦνε τὸ ζεσταίνανε σὲ χαλκωματένιους μαστραπάδες. Ἡ κουβέντα γύριζε πάντα σὲ παλιές ἱστορίες, κυνήγια, τέτοια πράματα. Ἄντρες σκληροὶ καὶ περήφανοι, σπάνια μιλούσανε γιὰ δουλειές καὶ συμφέροντα — δὲν τὸ καταδέχονταν. Καὶ πολιτικὴ δὲ μιλούσανε — δὲν εἴχανε μὲ ποιὸν νὰ τσακωθοῦνε, γιὰτὶ 'ταν ὅλοι τους σφόδρα βενιζελικοὶ — Ἑλλάδα τῶν πέντε θαλασσῶν, καθὼς ταιριάζει σὲ παλιὺς καστρινοὺς ἀρχοντάδες. Ψήφίζαν πάντοτε καὶ τὸ βενιζελικὸ ὑποψήφιο δῆμαρχο καὶ τοὺς βενιζελικοὺς ἐπιτρόπους στὸ μητροπολιτικὸ νὰδ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ τελειώνανε καὶ μ' αὐτά. Αὐτάρκεια. Ἡθικὴ. Κοινωνικὴ. Πολιτικὴ.

Καὶ ἐπαγγελματικὴ. Κανένας δὲν ἔφευγε ἀπ' τὸ ἐπάγγελμα καὶ κανένας ξένος δὲν ἔμπαινε — ἡ παράδοση τοῦ συναφιοῦ, πού 'ταν κι ἀπὸ τὰ παλιότερα τῆς πόλης, λὲν οἱ ἀρμόδιοι, δὲν εἴχε ἀλλάξει ἀκόμα. Μόνο πού στὰ χρόνια πού γράφω, καθὼς εἴταν λιγοστοὶ καὶ δονόνταν ὅλοι μὲ συγγένειες μεταξύ τους, εἴχε γίνει πιά καὶ δουλεῦαν συνεταιρικὰ σὲ κάθε ἐργαστήρι. Μαστόροι καὶ καλφάδες γίναν ἕνα — εἴταν ὅλοι τους μαστόροι πιά — καὶ νοικοκυραῖοι. Αὐτὸ

μονάχα εἶχε ἀλλάξει. "Όλα τ' ἄλλα μέναν ὅπως εἶταν ἀπὸ τὸν καιρὸ πού πρωτόγιναν αὐτὰ τ' ἀργαστήρια. Πολὺ λίγο γνοιαζόνταν αὐτοὶ νὰ μάθουν τί γίνεται ἄλλοῦ μὲ τὰ δέρματα. Ἀκόμα καὶ τὴν ψαρόκολλα — τουκάλι τὴ λέγανε — τὴ φκιάχνανε πάντα μονάχοι τοὺς ἀπὸ τὰ ψάρια τῆς λίμνης. Καὶ βαφές καὶ βαψίματα, ὅπως τὰ ζέραν, ὅπως τὰ βρῆκαν. Καὶ ὅλα. "Όπως τὰ ζέραν, ὅπως τὰ βρῆκαν. Ἀναντὰμ παπαντὰμ.

Ταμπάκος ἀναντὰμ παπαντὰμ εἶτανε κι ὁ Σιούλας. Ἀπὸ πατέρα ταμπάκο, ἀπὸ μάνα κόρη ταμπάκου. Ἐκεῖ γεννήθηκε. Ἐκεῖ ἔπαιξε τὰ κότσια καὶ τὴ σκλέντζα — ὅπως λέγανε τὸ ξυλίκι — τὶς ομάδες — ὅπως λέγανε τὶς ἀμάδες — τ' ἀμπελοπήδημα καὶ τὰ σκλαβάκια καὶ χτυπήθηκε στὸν πετροπόλεμο μὲ τὰ παιδιὰ ἀπ' τοὺς γειτονικοὺς μαχαλάδες. Ἐκεῖ ἔμαθε γράμματα καὶ κολύμπι, πρωτοπῆγε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ στὸ κυνήγι στὴ λίμνη. Καὶ μεγάλωσε, μπῆκε στὴ δουλειά, παντρεύτηκε κ' ἔφκιασε δική του φιλίλια κ' ἔμεινε πάντα μὲ τὴν ψυχὴ του γεμάτη κλειστὴ περηφάνια, ἀτράνταχτη αὐτάρκεια κι ἀδυσώπητη καταφρόνια γιὰ κάθε καινούργιο. Κάθε νεωτερισμὸς εἶταν ξιπασμὸς.

"Ἐνας δικὸς τους — σπανιότατο πράμα — πῆγε καὶ ξεγιτεύτηκε. Πῆγε μακριὰ καὶ γύρισε κάποτε μὲ χρυσὴ καδένα στὸ γιλέκο καὶ παράδες στὴ τζέπη. Καὶ καθὼς τὸ αἶμα δὲν γίνεται νερό, στριφογύριζε ὅλη μέρα στὰ ταμπάκια καὶ τὸ βράδυ πῆγαινε στὰ κρασοπουλειὰ τὰ δικά τους καὶ καθόταν μαζί τους. Καὶ γιατί νὰ μὴν κάθεται; Μόνο πού ξεπήδαγε κάθε τόσο κ' ἤθελε πάντα νὰ λέει γιὰ τὶς χῶρες τὶς μακρινές καὶ τὰ θάματα πού ἔδαν τὰ μάτια του. Τὸν

στραβοκοιτάζανε στὴν ἀρχή, τὸν ἀποπήρανε καναδυὸ φορὲς, πάλι δὲν ἔλεγε νὰ τὸ κόψει.

Εἶτανε, λέει, μεσημέρι, καλοκαίρι, κ' οἱ ταμπάκοι, ὅπως εἶτανε μὲ τὰ βρακιά τους μονάχα στ' ἀργαστήρια, βγγῆκαν λίγο νὰ ξαποστάσουν καὶ νὰ πάει καὶ τὸ ψωμί παρακάτω, ὅσο νὰ πιάσουνε πάλι δουλειά. Εἶτανε κι αὐτὸς ἐκεῖ καὶ πῆγε πάλι κάτι νὰ πεῖ, πάλι γιὰ τὰ ταξίδια.

— Καὶ δὲ μοῦ λές, σὲ περικαλοῦμε, τὸν ρώτησε ἄξαφνα ὁ Σιούλας καὶ σηκώθηκε σιγὰ-σιγὰ καὶ πῆγε κοντὰ του. Ἐμαθες καὶ νὰ διαβάξεις τίποτα φράγκικα ἐκεῖ πού πῆγες;

— Καὶ βέβαια. . . Κατιτὶς ἔμαθα, εἶπε ὁ ἀνύποπτος ἄνθρωπος.

— Τότες διάβασέ μας ἐδῶ πέρα τί γράφει. Τοῦ γύρισε τὰ πισινὰ του καὶ χτυποῦσε μὲ τὶς δύο του τὶς παλάμες τὰ μεγάλα γράμματα τῆς ξενικῆς μάρκας πού ἔτανε σταμπωμένα στὸ πανὶ τοῦ βρακιοῦ του.

Οἱ ταμπάκοι γελοῦσανε δυνατὰ, γελοῦσαν κ' οἱ γυναῖκες ἀπ' τὰ παράθυρα. Αὐτὸς χτύπαγε πάντα μ' ἄγριο πάθος τὰ πισινὰ του μὲ τὶς παλάμες του:

— Διάβασέ τα, ντέ. . .

Ἄνθρωπος, λέει, ἔβγαλε τὴν καδένα ἀπ' τὸ γιλέκο καὶ ποτές του δὲν ξαναμίλησε γιὰ τὰ ταξίδια του καὶ τοὺς Φράγκους του — τουλάχιστον ἐκεῖ στὰ ταμπάκια. Δὲν εἶχε ἀστεῖα μ' αὐτούς.

Περνᾶν ὥστόσο τὰ χρόνια, οἱ ἄνθρωποι γερνᾶνε, ρεῦουνε χρόνον μὲ χρόνον τὰ τεῖχια τοῦ κάστρου, ἀλλάζουν ὅλα καὶ μήτε προφταίνεις νὰ τὸ νιώσεις. Δίχως νὰ τὸ νιώσει κι ὁ Σιούλας, τὰ μαλλιά του πῆραν κι ἀσπρίζαν. Τὰ πόδια του, χρόνια μέσα στὰ νερά, κάπου-κάπου τὸ βράδυ πιανόντανε.

Ἡ Σιούλαινα, σάν κουνέλα, κάθε χρόνο γεννοῦσε καινούργιο Σιουλόπουλο. Καί μιὰ τρακάδα παιδιά, πρέπει νὰ χορτάσουν καί νὰ ντυθοῦν καί νὰ ποδεθοῦν καί νὰ πᾶνε σκολειό — ἀλέθεται ὁ ἄνθρωπος μὲ τοῦτο καί κεῖνο καί τό 'να καί τ' ἄλλο, μὲ τὸ σήμερα καί μὲ τ' αὔριο, δὲν προφταίνει μιὰ στιγμή νὰ σταθεῖ καί νὰ ἰδεῖ τί γίνεται ὀλόγουρά του.

Κ' οἱ ταμπάκοι δὲν προφτάσαν κι αὐτοὶ νὰ ἰδοῦνε τί γίνεται γύρω τους, τί ν' ἀλλάξε τάχα καί πότε ν' ἀλλάξε κ' ἡ δουλειὰ στὰ ταμπάκια ὅλο καί χειρότερα πῆγαινε. Σεβρά, λουστρίνια, ἀδιάβροχα τὰ φέρναν ἀπ' ὄξω, φτηνότερα καί καλύτερα δουλεμένα, ἀκόμα καί τὶς βακέτες καί τὰ σολοδέσματα. Δυὸ-τρεῖς παλιοὶ δερματέμποροι στὸ παζάρι τῆς πόλης τὸ βρήκανε συμφερότερο, ἀντὶς νὰ παιδεύονται μὲ τοὺς ταμπάκους, νὰ μαζώνουνε τὰ τομάρια καί νὰ τὰ στέλνουν ἀκατέργαστα στὴν Ἰταλία, στὴ Μασσαλία, ἀκόμα καί στὴ Σύρα, γιὰ νὰ τ' ἀργαστοῦν ἐκεῖ. Μὲ τὶς μηχανές.

Ἄρχισε ἔτσι σιγὰ-σιγὰ καί κάθε βράδυ στὰ κρασοπουλειὰ τῶν ταμπάκων ἀπλωνότανε μιὰ θολή καταχνιὰ πάνω ἀπὸ τὰ σκυμμένα κεφάλια. Καμπόσοι δουλεύανε πιά δυὸ-τρεῖς μέρες τὴ βδομάδα μονάχα. Καμπόσοι τὸ ξέραν πῶς δὲν ἀφήσανε τίποτα στὸ σπίτι τους γιὰ τὸ βράδυ. Καί τὸ ξέραν ὅλοι, πῶς οἱ γυναῖκες τους διακονεῦνται ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, μοιράζονται αὐτὲς τὸ φαρμάκι καί τὸ πίνουνε μοναχὲς τους, δίχως νὰ τοὺς λένε τίποτα μῆτε παραέξω νὰ λένε, ἂν τύχει κ' ἔχουν δικούς τους.

Αὐτοὶ — κανένας δὲν κλαιγότανε, δὲν μαρτύραγε τίποτα γιὰ τὴ φτώχεια του, ντρεπόταν ὁ ἕνας τὸν ἄλλονε νὰ μιλήσουν. Καί κανένας δὲν ξέκοβε, δὲν ἔφευγε νὰ πιάσει ἄλλη δουλειὰ, τέτοια προδοσιὰ δὲν τὴν ἔκανε. Βαστοῦσαν ὅλοι μαζί τὸ ταμπάκικο, τὸ βαστούσανε σάν ἕνα ταμπούρι, σὰ νὰ μὴν ἀλλάξε τίποτα. Καί τὶς Κυριακές, ὅλο τὸ χειμῶνα,

τὰ δίκανά τους ἀπὸ τὴ λίμνη ἀντιλαλούσανε πάντα στὴν πόλη σάν ἕνα ἀδάμαστο «παρῶν» — τ' ἀντρίκειο πάθος τους, τ' ἀρχοντικὸ τοῦ κυνηγιοῦ.

Στὰ μεγάλα κλείσματα — κλεισίματα τῶν πουλιῶν δηλαδή — πού γινόνταν στὴ λίμνη ἀπ' ὅλους μαζί τοὺς κυνηγούς, αὐτοὶ μένανε πάντα πρῶτοι καί καλύτεροι. Τό 'χανε σάν προνόμιο ν' ἀρχίζουν αὐτοὶ πρὶν ἀπὸ τὸ χάραμα ἀπὸ τὴν πιὸ μακρινὴ ἄκρα τῆς λίμνης, λάμνοντας ἀγάλια-ἀγάλια κι ὅλο κλείνοντας μὲ τὸ ντουφεκίδι τους πρὸς τὴ μέση τῆς λίμνης τὰ τρομαγμένα κοπάδια ἀπ' ἀγριόπαπιες — γέσια καί καναβές, καθὼς τὰ 'λεγαν — φαλαρίδες — τὰ μαῦρα νεροπούλια μὲ τὶς ἄσπρες μύτες — καί κάποτε καί τὶς μεγάλες ὄμορφες ἀγριόχηνες πού 'χουνε μπροστὰ στὰ στήθια τους, κάτω ἀπ' τὰ φτερά τους, ἕνα δεύτερο φτερό, σὰ μετὰξι καί σὰ μαλλί, πού τὸ λένε μπάλσαμο καί τὸ φύλαγαν οἱ γυναῖκες γιὰ τὶς πληγές — τέλειο πρᾶμα.

Στὴ μέση τῆς λίμνης στεκόνταν ἀράδα μέσα στὶς βάρκες τους, μὲ τὰ δίκανα στὸ χέρι, οἱ ἄλλοι κυνηγοὶ ἀπὸ τὴν πόλη καί τὸ νησί. Καί τὰ πουλιὰ πέφτανε πάνω τους, κοπάδια ὀλόκληρα, χέρια μονάχα νὰ 'χεις ἐκεῖνη τὴν ὥρα νὰ ντουφεκίζεις κι ἄνθρωπο νὰ σοῦ γεμίζει — δουλειὰ πού τὴν ἔκανε συνήθως ὁ καϊκτσης, λάμνοντας κιόλας σιγὰ-σιγὰ γιὰ νὰ μαζεύει τὰ σκοτωμένα πουλιὰ — σὲ κάθε βάρκα λογαριαζόταν δικό της τὸ πουλι πού βρισκόταν κοντά της, ἄσκετο ἀπὸ ποιὸν βαρέθηκε.

Καί σ' αὐτὰ τὰ κλεισίματα τῶν πουλιῶν τὰ μεγάλα καί στὰ δικά του τὰ μοναχικὰ κυνήγια τῆς Κυριακῆς, ὁ Σιούλας ξαναζοῦσε ἀκόμα τοὺς καημοὺς καί τὰ μεράκια καί τὶς περηφάνιες τῆς ψυχῆς του ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς νιότης του ὡς

τὰ τώρα πού πῆρε καὶ γέρασε, πῆρε καὶ φτώχυνε — ξέπεσε. Τὸ βράδυ γύριζε σπίτι κατακομμένος, μὲ τὰ πόδια πιασμένα ἀπὸ τὸ κάτσιμο σταυροπόδι ὅλη μέρα μέσα στὸ στενὸ καραβούλι, μὲ τὰ ροῦχα μουσκεμένα ἀπ' τὴν ὑγρασία. "Ανοίγε τὴν πόρτα σπρώχνοντάς τὴν μὲ τὴν πλάτη καὶ πετοῦσε τὰ κυνήγια στὸ πάτωμα, στὴ μέση ἀπ' τὸ δωμάτιο. Ξαπλωνότανε δίπλα στὸ τζάκι, στὸ «μπάσι» πού 'χαν ὅλα τὰ σπίτια στὸ χειμωνιάτικο τὸ δωμάτιο — ἔπεφτε μπρούμυτα κ' ἔβαζε τὰ παιδιά του ν' ἀνεβοῦν ὅλα στὴν πλάτη του καὶ νὰ τὸν πατήσουν — νὰ πατήσουν τὴν πλάτη του πού τὸν πόναγε. Τὰ παιδιά ξεφώνιζαν, γελοῦσαν, τὸν χτυποῦσαν κλωτσιές, ξεφώνιζε κι αὐτός. Τὸ σκυλὶ ξετρελαινόταν καὶ δὲν ἤξερε ποιὸν νὰ πρωτογαβγίσει. Εἶταν ἀκόμα μιὰ εὐτυχισμένη στιγμή μέσα στὴν καταχνιά πού κατέβαινε στὰ ταμπάκια.

Μονάχα ἡ Σιούλαινα γονατισμένη στὸ πάτωμα μέτραγε καὶ ξαναμέτραγε τὰ παπιά. Τέσσερα γιὰ τὸ σπίτι, ἓνα ζευγάρι στὴν ἀδερφή της, ἓνα ζευγάρι στὴν πεθερά της — ἂν πουλοῦσαν τὰ ρέστα; Εἶταν μιὰ σκέψη πού μῆτε μὲ τὰ μάτια δὲν εἶχε κουράγιο νὰ τὴ φανερώσει σ' αὐτόν. Οἱ καϊκ-τσῆδες, οἱ νησιῶτες κι ἄλλοι φουκαράδες μέσα στὴν πόλη κυνηγούσανε, κάναν τὸ κέφι τους, τρῶγαν ὅσα θέλαν καὶ βγαῖναν ὕστερα στὸ παζάρι, κάνε μοναχοὶ τους κὰν οἱ γυναῖκες ἢ τὰ παιδιά τους καὶ τὰ περιπλέον τὰ πούλαγαν. "Ἐνας ταμπάκος, ποτέ. Γιὰ τὸν κόσμον ὅλον. . .

Κ' ἤρθε τότε μιὰ βδομάδα ὀλόκληρη πού τ' ἀργαστήρι τοῦ Σιούλα σταμάτησε. Οὔτε στ' ἄλλα γινόταν τίποτα — ψευτοδούλευαν. Ἡ γυναίκα του τὰ 'φερε βόλτα μοναχὴ της, ξετίναξε τὸ σπίτι, πῆρε κι ἀπὸ τίς ἄλλες γυναῖκες — εἶναι

ἀλήθεια πὼς ἔδωσε κάτι κρυφὰ καὶ στὸν Ὀβραῖο τὸν παλιατζή, πού 'χε μυριστεῖ τί γινόταν στὰ ταμπάκια. Αὐτονοῦ δὲν τοῦ 'πε τίποτα, δὲν τὸν ρώτησε τίποτα μῆτε τὸν κοίταξε στὰ μάτια, ὅλη τὴ βδομάδα. Παραπάνω δὲν τὸ μπόρεσε. Σταύρωσε τὰ χέρια κ' ἔκατσε κ' ἔκλαψε καρτερώντας τὸ μεσημέρι πού θὰ ὀρχόνταν ὅλοι καὶ δὲν θὰ 'χε νὰ τοὺς δώσει μῆτε φαῖ μῆτε ψωμί.

Αὐτὸς ἀνέβηκε πάνω, μπῆκε στὸ δωμάτιο, τὴν εἶδε στὴ γωνία, τὰ 'νωσε τὰ μάτια τῶν παιδιῶν του κ' εἶταν καρφωμένα πάνω του.

— Καὶ τ' ἄφησες ἔτσι τὰ παιδιά;

Αὐτὴ δὲ μίλησε, καθόταν πάντα στὴν ἄκρη μὲ τὸ κεφάλι σκυμμένο.

— Καὶ δὲν ἔπαιρνες κατιτίς ἀπὸ τὸ μπακάλη;

Ἡ γυναίκα σήκωσε μιὰ φορὰ τὰ μάτια της καὶ τὸν κοίταξε. Μῆτε λύπη μῆτε παράπονο μῆτε θυμὸς δὲν εἶτανε μέσα — τὰ μάτια της τὸν παρακαλοῦσαν νὰ σωπάσει. Αὐτὸς ἀγρίεψε:

— Τί δὲ μιᾶς; Γιατί;

Ξανάσκυψε τὸ κεφάλι της:

— Δὲ μᾶς δίνει πιά, εἶπε μὲ ταπεινοσύνη σὰ νὰ 'φταιγε αὐτὴ.

— Καὶ ψωμί; Τί δὲν ἔπαιρνες λίγο ψωμί;

— Μῆτε ὁ φούρνος μᾶς δίνει.

Σηκώθηκε κ' ἔφυγε γρήγορα-γρήγορα γιὰ νὰ κρύψει τὰ δάκρυα πού τὴν ἔπνιξαν. Πιὸ πολὺ γιὰ τὴν ἀδικία τὴ δική του παρά γιὰ τὴ δυστυχία.

Τὰ παιδιά σκορπίσανε, ἔφυγε κ' ἐκείνη, πῆγε στὴν ἀδερφή της νὰ κλάψουν μαζί. Αὐτὸς ἀπόμεινε μόνος μέσα στὸ δωμάτιο, μέσα στὸ σπίτι. Πιὸ πολὺ κι ἀπὸ τὴ δυστυχία, ἀπ' τὴν πληγωμένη περηφάνια καὶ τὴ ντροπὴ μπρο-

στά στά παιδιά του, ὅλο τ' ἀπόγεμα, μοναχός του ἐκεῖ μέσα, σκεφτότανε τὴ γυναίκα — τὴν ἀδικία του. Ἐνας κόμπος ἀνέβαινε καὶ ξανανέβαινε στὸ λαιμό του. Εἴκοσι χρόνια μαζί της, πρώτη φορά στοχαζότανε τώρα γι' αὐτήν.

Ἐπαιρνε νὰ βραδιάσει ὅταν σηκώθηκε. Κανέννας τους δὲν εἶχε ἀκόμα γυρίσει στὸ σπίτι. Ξεκρέμασε τὸ δίκανο, τὸ κοίταξε, τὸ ξανακοίταξε, τὸ πῆρε παραμάσκαλα καὶ κατέβηκε.

— Τί ἔπαθε, ρώτησε ὁ γύφτος κ' ἔκανε νὰ τὸ πάρει.

Δὲν τοῦ ἔχε τὴν ὄρεξη ν' ἀνοίξει τώρα κουβέντες μαζί του. Εἶταν ἕνας γύφτος, ὄνομα καὶ πράμα, φουκαράς ψευτοντουφεξῆς σὲ μιὰ τρύπα στά μπιζεστένια — δίπλα στ' ἀργαστήρια τῶν κουδουνάδων — κ' ἔφκιαχνε γιὰ ἕνα τίποτα τὰ ντουφέκια τῶν φουκαράδων. Δὲν τοῦ ἔδωσε τὸ ντουφέκι, τὸν κοιτοῦσε στά μάτια, τὸν κάρφωνε μὲ τὰ μάτια του.

— Τό ἔχω γιὰ πούλημα, εἶπε τέλος κοφτὰ καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ ντουφέκι. Θὰ πάρω ἄλλο.

Εἶταν ἕνα καλὸ βελγικὸ δίκανο, δωδεκάρι δίχως λύκους. Ὁ γύφτος τὸ ἔξερε ἀπὸ παλιά, μήτε τὸ πῆρε στά χέρια του μήτε τὸ κοίταξε. Κοίταζε αὐτὸν καὶ τὰ γύφτικα, μπιρμπιλικά μάτια του παίζανε στὸ καπνισμένο του μοῦτρο. Κούνησε τὸ κεφάλι του πέρα δῶθε:

— Ὅχι, Σιούλα... Μὴν τὸ δώσεις, ἀδερφέ μου.

— Δὲν τὸ παίρνεις δηλαδή;

— Ἐγὼ τὸ παίρνω καὶ τὸ παραπαίρνω... Καὶ διάφορο θὰ ἔχω...

— Δὲν τ' ἀφήνεις αὐτὰ τὰ γύφτικα τὰ παζάρια; Πόσα δίνεις;

— Ἐέρω, εἶπε ἡμερα, εἶταν μαθημένος νὰ τὸν λένε γύφτο — δὲν τὸν πείραζε. Ἐέρω, Σιούλα, πού δὲ θὰ πάρεις ἄλλο... Στενοχώριες, ἀναδουλιές, τὰ παιδιά... Μὰ μὴν τὸ δώσεις, ἀδερφέ μου, τὸ δίκανο, δὲν τὸ ξαναπαίρνεις ὕστερα.

Ὁ γύφτος δὲν παζάρει.

— Ἐέρω... Ἦρθανε κι ἄλλοι ταμπάκοι, πολλοί, κακὸ πράμα. Ὅποιος τὸ ἔχε μονάχο, ἐγὼ δὲν τὸ πῆρα... Χρόνια τρώω τὸ ψωμί σας, ὅλο μὲ τοὺς φουκαράδες... Δῶς' το σ' ἄλλον. Δὲν τὰ μολεύω τὰ χέρια μου...

Κατέβασε τὰ μάτια του, κατέβασε τὸ κεφάλι του. Ἐνας γύφτος τὸν εἶχε πεῖ φουκαρά. Καὶ πὼς δὲ μολεύει τὰ χέρια μὲ τὸ δίκανο τὸ δικό του. Δὲν εἶτανε γι' αὐτὸ — μήτε τὸ σκέφτηκε. Ἀκόμα μιὰ φορά μέσα στὴν ἴδια μέρα ξαναστοχαζότανε τώρα τὴν ἀδικία — κι ἀπὸ τὸ φούρνο τί δὲν ἔπαιρνες λίγο ψωμί; — καὶ δὲν τ' ἀφήνεις τὰ παζάρια τὰ γύφτικα; Ἄν ὁ γύφτος δὲν ἔβγαζε τὰ καπνά του νὰ στρίψουν τσιγάρο, θὰ φευγε κυνηγημένος τὴν ἴδια στιγμή — ντροπύτανε.

— Ἐχεις δίκιο, εἶπε σὲ λίγο χωρὶς νὰ σηκώσει τὰ μάτια του. Ὑστερα τὰ σήκωσε καὶ τὸν κοίταξε. Καλὸς ἄνθρωπος εἶσαι, τοῦ ἔπε σὰ νὰ τοῦ τὸ χρώσταγε καὶ τοῦ χαμογέλασε. Κίνησε νὰ φύγει.

Ὁ γύφτος τὸν σταμάτησε.

— Ἐέρω, εἶπε πάλι... Δυσκολίες, ἀναδουλιές, τὰ παιδιά... Μὰ μὴν τὸ δώσεις τὸ ντουφέκι σου, ταμπάκος ἄνθρωπος. Θὰ μαραθεῖς.

Ἐβγαλε καὶ τοῦ ἔδωσε ἕνα κατοστάρικο.

— Ἄμα εἶναι το, τὸ ξαναφέρνεις...

Τὸ πῆρε. Τὸ πῆρε καὶ δὲν ἔνιωθε καμιά ντροπή. Τὸ κράταγε μέσα στὴ χούφτα του καὶ μιὰ γλύκα περνοῦσε σ' ὅλη του τὴν ψυχὴ, ὡς τὸ κορμί του τὴν ἔνιωθε, σὰ μιὰ ζέστα. Ὅχι πού θὰ τὸ πῆγαινε σπίτι. Πιὸ πολὺ γι' αὐτὴ τὴ γνωριμιὰ τῶν ἀνθρώπων — πρώτη φορά στὴ ζωὴ του, τὴ γνωριμιὰ τῶν φουκαράδων, πού ἔπε κι ὁ γύφτος, πρώτη γνωριμιὰ τοῦ ἑαυτοῦ του — δὲν εἶσαι ἀδικός, ἐσύ Σιούλα...

Καθώς περνοῦσε τοὺς δρόμους κατεβαίνοντας γιὰ τὰ ταμπάκια, κατιτίς καινούργιο, ζωντανὸ καὶ ζεστό, σὰν ἕνα φῶς ἔπαιζε μέσα του. Σχεδὸν χαρούμενο μέσα στὴν κατάμαυρη δυστυχία. Κάτι ποῦ δὲ μαραίνεται.

Εἶχε νυχτώσει πιά ὅταν πέρναγε τὸ δρόμο ποῦ ἔχαν τ' ἀργαστήρια τοὺς οἱ ξυλάδες κ' οἱ βαρελάδες. Ἄκουσε ποῦ φώναζαν τ' ὄνομά του. Εἴταν ἕνας βαρελᾶς Μετσοβίτης — ἕνας ροδοκόκκινος, καταστρόγγυλος ἄνθρωπος μὲ φουσκωμένες τὶς πλάτες ἀπὸ τὸ σκύψιμο.

— Καλησπέρα.

— Καὶ γιὰ ποῦ βραδιάτικα μὲ τὸ δίκανο;

— Νά μωρέ, ζάβωσε λίγο καὶ τὸ πῆγα στὸ γύφτο. Καλὸς ἄνθρωπος, εἶπε ξαφνικά χωρὶς νὰ τὸ θέλει.

— Δὲν τὸν ξέρω, εἶπε ὁ βαρελᾶς. Καὶ τί μᾶς ἔφταιξε ἐμᾶς; Ἔλα νὰ πιεῖς μιὰ ρακὴ.

Ποτές του δὲν εἶχε μπεῖ σ' αὐτὸ τὸ κρασοπουλεῖο — χάνι καὶ κρασοπουλεῖο μαζί, ποῦ πηγαῖναν οἱ ξυλάδες, οἱ βαρελάδες, φαμελίτες νοικοκυραῖοι, φουκαράδες τῆς γειτονιάς καὶ χωριάτες ποῦ νυχτωθῆκαν στὴν πόλη. Ὁ βαρελᾶς κέρασε τὸ ρακὶ κι ἄρχισε κ' ἔλεγε γιὰ τὶς ἀναδουλειές καὶ τὰ βάσανα.

— Κ' ἐσεῖς δὲν εἶστε καλά, εἶπε σὲ μιὰ στιγμή.

— Ὅχι, δὲν εἴμαστε καλά, ἀποκρίθηκε αὐτὸς καὶ δὲ ντρεπόταν καθόλου ποῦ τὸ ἔπε. Δὲν εἴμαστε καλά.

— Καὶ τί θὰ κάνετε;

— Δὲν ξέρω... Κανένας δὲν ξέρει...

— Κακὸ πρᾶμα, εἶπε ὁ βαρελᾶς.

Αὐτὸς δὲν τὸν ἄκουγε πιά. Ἐνιωθε μέσα του κείνη τὴν ὥρα σὰν ἕνα ξεχειλίσμα καὶ τίποτα ἄλλο δὲν ἤθελε παρὰ νὰ σηκωθεῖ καὶ νὰ τοὺς κερᾶσει ὅλους ἐκεῖ μέσα, τοὺς βλάχους, τοὺς γύφτους, τοὺς χωριάτες, τοὺς φουκαράδες, ὅλους.

Δὲν ἔκαμε τίποτα τέτοιο. Κέρασε κι αὐτὸς ἕνα ρακὶ τὸ βαρελᾶ του καὶ τὸν καληνύχτισε πρόσχαρα.

— Καλὸς ἄνθρωπος εἶναι κι αὐτὸς, τὸ ἔλεγε καὶ τὸ ξανάλεγε μέσα του, νὰ τὸ νιώσει, νὰ τὸ χορτάσει. Καλὸς ἄνθρωπος — μὰ ποῦ στὸ διάλοο κρύβονταν ὅλοι τους;

Μπαίνοντας στὸ δρόμο τῶν ταμπάκιων, βρέθηκε μπροστὰ σ' ἕνα ἀπ' τὰ κουτσούβελα τὰ δικά του. Τὸ φώναξε κοντά, τοῦ ἔδωσε κρυφὰ λεφτὰ νὰ τὰ δώσει στὴ μάνα του, τοῦ ἔδωσε καὶ τὸ ντουφέκι. Ντρεπότανε νὰ πάει μόνος του. Κι οὔτε πῆγε ὡς ἀργὰ τὴ νύχτα, ὅταν σιγουρεύτηκε πιά πὼς ἐκείνη πλάγιασε καὶ κοιμήθηκε. Ἐπεσε δίπλα της στὸ στρῶμα, οὔτε κείνη μίλησε οὔτε αὐτὸς, οὔτε σάλεψαν.

Πρὶν ἀπ' τὸ χάραμα σηκώθηκε. Πατώντας στὰ νύχια, πῆρε πάλι τὸ δίκανο καὶ κατέβηκε. Ἐκείνη οὔτε σάλεψε πάλι. Αὐτὸς μπῆκε στὸ караβούλι καὶ τράβηξε γιὰ τὴ Μεγάλη Βαθιά — ἔτσι τὸ λέγανε τ' ἀνοιχτὸ μέρος τῆς λίμνης. Ἐλαμνε κατὰ τὶς καλαμιές, χώνοντας βαθιὰ τὰ κουπιά στὸ νερὸ — βιαζότανε.

Ὅταν γύρισε πίσω εἶχε φέξει πιά γιὰ καλά. Μιὰ κρύα φωτεινὴ χειμωνιάτικη μέρα. Στὴν πόρτα στ' ἀργαστήρι στάθηκε κ' ἔβαλε μιὰ φωνή. Τὰ παιδιὰ κατεβῆκαν καὶ θάμαζαν τὸ πλούσιο κυνήγι. Ξεκρέμασε ἀπ' τὴν πλάτη του τὸ δίκανο καὶ τοὺς τὸ ἔδωσε, τοὺς ἔδωσε καὶ τρία παπιά.

— Δῶστε τα στὴ μάνα σας, τοὺς εἶπε μόνο.

Ἐανάφυγε μὲ καμιὰ δεκαριά πουλιὰ στὰ χέρια του κι οὔτε γύρισε νὰ κοιτάξει κατὰ τὸ σπίτι. Ἦξερε πὼς πίσω ἀπ' τὸ τζάμι εἴταν τὰ δάκρυά της. Καὶ τράβηξε γραμμὴ κατὰ τὸ παζάρι, μέσα ἀπ' τὰ ταμπάκια, μπροστὰ ἀπ' τ' ἀργαστήρια, στητός, χτυπώντας βαριά τὰ ποδήματά του...

... Έτσι πήγε κάποτε ο πρώτος ταμπάκος, στάθηκε στο παζάρι και πούλησε το κυνήγι του — ύστερα πήγανε κι άλλοι. Πίσω του εκείνη τή μέρα οι σάλπιγγες τῶν νέων καιρῶν γκρεμίζαν ἀπὸ θεμέλια τὰ τείχη τῆς ταμπάκινης Ἱεριχῶς μέσα σὲ πανδαιμόνιο ἀπ' οὐρλιαχτὰ μηχανῶν. Κόντευε ἡ ἀνοιξη καὶ πάνω ἀπ' τὴ λίμνη κοπάδια ἀγριόχηνες τραβούσανε πιά γιὰ ψηλότερα. Σὰν τρομαγμένα κι αὐτά...

Στὴν ἄκρη-ἄκρη τῆς μικρῆς ἐπαρχιακῆς πόλης, ἀκριβῶς ἐκεῖ ποὺ ἔστριβε δεξιὰ ὁ δημόσιος δρόμος, ἄρχιζε ἀπ' τ' ἀριστερὰ τὸ κατηφορικὸ μονοπάτι πρὸς τὸ ποτάμι. Οἱ ὑποψήφιοι δήμαρχοι τὸ ἔχανε πάντα στὸ πρόγραμμά τους νὰ φκιάξουν ἐπιτέλους ἓνα δρόμο τῆς προκοπῆς ἐκεῖ πέρα, ποὺ δὲ θὰ ἔτανε καὶ παραπάνω ἀπὸ τριακόσια-τετρακόσια μέτρα ἀπὸ τὴν πόλη ὡς ἐκεῖ. Ἀθετούσανε πάντα τίς ὑποσχέσεις ποὺ δίναν πρὶν βγοῦνε, κ' οἱ πολίτες θυμῶναν καὶ ψηφίζαν ἄλλον γιὰτὶ τὸ θέλανε πάρα πολὺ νὰ τοὺς τὸν φκιάξουν αὐτὸν τὸ δρόμο. Ἡ ποταμιὰ δὲν εἶταν γι' αὐτοὺς ἓνας τόπος ἐξοχικός. Τὸ ποτάμι ποὺ πλάταινε ἐκεῖ καὶ τὰ νερά του κατακυλούσανε κατακάθαρα πάνω στὶς στρογγυλεμένες πέτρες, τὰ πλατάνια, ποὺ κλείναν ἓνα γύρω τὸν τόπο καὶ φουντῶναν τὴν ἀνοιξη καὶ μουρμουρίζαν τὸ καλοκαίρι, ἐκεῖνο τὸ πλάτωμα ἀπ' τὴν δῶθε τὴν ὄχτη, κάτω ἀπ' τὴν πόλη, ὀλοίσιο, ψιλό-ψιλό χαλικάκι στρωμένο, γιὰ νὰ κάνουν αὐτοὶ τὸν περίπατό τους, εἶταν ὅλα σάμπως νὰ ἔχανε γίνει γι' αὐτούς. Καὶ τὰ νιῶθαν ὅλα αὐτὰ τόσο πολὺ στενὰ συνδεμένα μὲ τὴν πόλη καὶ τὴ ζωὴ τῆς — ἓναν τόπο γεμάτον ἀπ' τίς ἀναμνήσεις τους, γεμάτον ἀπ' τὴν ἴδια τους τὴ ζωὴ. Παιδάκια ἀκόμα, ἐκεῖ πηγαῖναν ὅταν τὸ σκάζαν ἀπ' τὸ σκολειό τους. Ἐκεῖ πρωτοβάλανε τσιγάρο στὸ στόμα τους. Νέοι ἀργότερα, ἐκεῖ πηγαῖναν νὰ ξεφαντώσουν καμιὰ φορὰ, κάπως ξέμακρα ἀπὸ τ' αὐτιὰ τῶν γονέων καὶ τῶν γειτόνων. Ἐκεῖ κάναν τίς Κυριακὲς τοῦ καλοκαιριοῦ περίπατο τὰ κο-